OMON MATJON SHE'RIYATINING LINGVISTIK TAHLILI

Hamroyeva Nafisa Nizomiddinovna
f. f. f. d. (PhD), dotsent
Atajanova Zubayda Baxtiyorovna
Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek zamonaviy she’riyatining yirik vakillaridan biri bo‘lgan Omon Matjon ijodi lingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Shoir she’riyatida qo‘llangan leksik birliklar, metaforik ifoda vositalari, fonetik uyg‘unlik, sintaktik qurilish hamda milliy-madaniy birliklarning badiiy-estetik vazifasi ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Tadqiqot davomida Omon Matjon she’rlarining lingvopoetik xususiyatlari, obraz yaratish mahorati va til imkoniyatlaridan foydalanish usullari ochib berildi. Shoir she’riyatidagi ramziylik, xalqona ruh va poetik tafakkur o‘zbek adabiy tilining taraqqiyotidagi muhim hodisalardan biri sifatida baholandi. Tadqiqot natijalari zamonaviy o‘zbek she’riyati tilini o‘rganishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Lingvopoetika, poetik til, metafora, obrazlilik, fonetika, sintaksis, leksik birlik, poetik tafakkur, ramziylik, badiiy matn, Omon Matjon she’riyati.

Аннотация: В данной статье с лингвистической точки зрения анализируется творчество Омона Матжона — одного из крупных представителей современной узбекской поэзии. На основе научных источников освещаются лексические единицы, метафорические средства выразительности, фонетическая гармония, синтаксическое построение, а также художественно-эстетическая функция национально-культурных единиц, использованных в поэзии поэта. В ходе исследования были раскрыты лингвопоэтические особенности стихотворений Омона Матжона, мастерство создания художественных образов и способы использования языковых возможностей. Символизм, народный дух и поэтическое мышление в поэзии поэта были оценены как одно из важных явлений в развитии узбекского литературного языка. Результаты исследования служат важной научной основой для изучения языка современной узбекской поэзии.

Ключевые слова: лингвопоэтика, поэтический язык, метафора, образность, фонетика, синтаксис, лексическая единица, поэтическое мышление, символизм, художественный текст, поэзия Омона Матжона.

Abstract: This article analyzes the works of Omon Matjon, one of the prominent representatives of modern Uzbek poetry, from a linguistic perspective. Based on scientific sources, the study highlights the lexical units, metaphorical expressive means, phonetic harmony, syntactic structure, and the artistic-aesthetic functions of national and cultural elements used in the poet’s works. During the research, the linguopoetic features of Omon Matjon’s poems, his mastery in creating artistic imagery, and his methods of using linguistic possibilities were revealed. The symbolism, folk spirit, and poetic thinking in the poet’s works were evaluated as one of the important phenomena in the development of the Uzbek literary language. The results of the research serve as an important scientific basis for studying the language of modern Uzbek poetry.

Keywords: linguopoetics, poetic language, metaphor, imagery, phonetics, syntax, lexical unit, poetic thinking, symbolism, literary text, Omon Matjon’s poetry.

Kirish

O‘zbek zamonaviy she’riyatida o‘ziga xos poetik tafakkur va badiiy uslub yaratgan ijodkorlardan biri Omon Matjon hisoblanadi. Shoir ijodida milliy ruh, falsafiy mushohada va insoniy kechinmalar badiiy til vositasida chuqur ifoda etilgan. Uning she’rlarida til faqat kommunikativ vosita emas, balki estetik ta’sir quroli sifatida namoyon bo‘ladi [1].

Omon Matjon she’riyati lingvopoetik jihatdan tadqiq etilganda, unda xalqona soddalik bilan murakkab falsafiy mushohada uyg‘unlashgani kuzatiladi [2]. Shoir so‘zning semantik imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanib, oddiy leksik birliklarga ramziy ma’no yuklaydi. Shu sababli uning poetik matnlari lingvistik tahlil uchun boy material vazifasini bajaradi [3].

Shoir ijodida “yo‘l”, “tun”, “shamol”, “sukunat”, “quyosh”, “yolg‘izlik” kabi obrazlar takroriy qo‘llanilib, ular inson ruhiyati va hayot falsafasining ramziy ifodasiga aylangan [4]. Bu esa Omon Matjon poetikasining semantik qatlamini chuqurlashtiradi.

Adabiyotshunos va tilshunos olimlarning ta’kidlashicha, lingvopoetika badiiy matnda til birliklarining estetik vazifasini o‘rganadi [5]. Omon Matjon she’riyatida aynan shu jihat kuchli namoyon bo‘lib, unda tovush, ma’no va obraz o‘zaro uyg‘un holda shakllangan.

Metodologiya

Maqolani tayyorlashda lingvistik tahlil, lingvopoetik tahlil, qiyosiy-tipologik tahlil hamda matnshunoslik metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida Omon Matjonning “Iymon yog‘dusi”, “Qush yo‘li”, “Ardaxiva”, “Ming bir yog‘du”, “Seni yaxshi ko‘raman” kabi asarlari ilmiy manba sifatida o‘rganildi [6].

Badiiy matndagi metafora, epitet, tashbeh, fonetik takror, sintaktik parallelizm kabi vositalarning poetik vazifasi tahlil qilindi. Shuningdek, zamonaviy lingvopoetika va nutqiy janr nazariyasiga oid ilmiy ishlardan foydalanildi [7].

Tadqiqot davomida poetik matndagi leksik-semantik birliklarning funksional vazifasi, poetik obraz yaratishdagi o‘rni hamda milliy-madaniy birliklarning estetik ahamiyati aniqlashtirildi.

Natijalar

Tahlillar natijasida Omon Matjon she’riyatining quyidagi lingvistik xususiyatlari aniqlandi:

Birinchidan, shoir she’rlarida ramziy leksika faol qo‘llangan. “Tun”, “yo‘l”, “shamol”, “olma”, “quyosh” kabi birliklar oddiy predmet ma’nosidan tashqari falsafiy va ruhiy ma’nolarni ifodalaydi [2].

Ikkinchidan, fonetik uyg‘unlik va tovush takrori poetik ohangdorlikni kuchaytirgan. Shoir she’rlarida alliteratsiya va assonans vositalari emotsional ta’sirni oshirishga xizmat qilgan [3].

Uchinchidan, sintaktik parallelizm va takrorlar poetik ritm hosil qilgan. Masalan, “Eshigingdan o‘taman bir kun” misrasining takrorlanishi she’rning emotsional ta’sirchanligini kuchaytiradi [4].

To‘rtinchidan, xalqona leksika va milliy obrazlar poetik mazmunni boyitgan. Shoir xalq og‘zaki ijodi unsurlarini zamonaviy poetik tafakkur bilan uyg‘unlashtira olgan [6].

Beshinchidan, poetik matnda metaforalar va tashbehlar keng qo‘llangan. Bu esa obrazlilik darajasini oshirib, badiiy-estetik ta’sirni kuchaytirgan [1]

Tahlil va muhokama

Omon Matjon o‘zbek zamonaviy she’riyatida o‘ziga xos poetik tafakkur va individual uslub yaratgan ijodkorlardan biridir. Shoir she’riyati lingvistik jihatdan tahlil etilganda, unda so‘z, tovush, obraz va sintaktik qurilishning o‘zaro uyg‘unligi yaqqol namoyon bo‘ladi. Omon Matjon poetik matnni yaratishda til birliklaridan oddiy kommunikativ vosita sifatida emas, balki estetik ta’sir va falsafiy mushohada ifodalovchi badiiy unsur sifatida foydalanadi [1]. Shu jihatdan uning she’riyati lingvopoetik tadqiqotlar uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi.

Shoir she’riyatining asosiy xususiyatlaridan biri – obrazlilikning yuqori darajada shakllanganidir. Omon Matjon she’rlarida qo‘llangan leksik birliklar oddiy nominativ ma’no bilan cheklanmaydi, balki konnotativ va ramziy ma’no kasb etadi [2]. Masalan, “yo‘l” obrazi

inson umrining ramzi, “tun” ruhiy yolg‘izlik belgisi, “shamol” esa ichki iztirob va o‘zgarish timsoli sifatida qo‘llanadi [3]. Bu holat poetik matnning ko‘p qatlamli semantik tuzilishini yuzaga keltiradi.

Lingvopoetik nuqtayi nazardan qaralganda, Omon Matjon she’riyatida metafora asosiy badiiy vositalardan biri hisoblanadi. Shoir hayotiy voqelikni bevosita tasvirlashdan ko‘ra, uni obrazlar tizimi orqali ifodalashga intiladi. Metaforalar orqali poetik matnda falsafiylik kuchayadi. Masalan, shoirning “sukunat” obrazi oddiy jimlikni emas, balki insonning ichki ruhiy holatini ifodalovchi poetik birlik sifatida namoyon bo‘ladi [4]. Shu sababli Omon Matjon she’riyati falsafiy-lirik ruh bilan sug‘orilgan poetik tizim sifatida baholanadi.

Shoir ijodida tabiat obrazlari alohida o‘rin egallaydi. Yomg‘ir, shamol, daraxt, quyosh, osmon kabi tabiat birliklari inson ruhiyati bilan parallel tasvirlanadi [2]. Tabiat hodisalari shoir poetikasida tashqi voqelik emas, balki ichki kechinmalarni ifodalovchi ramziy vositaga aylanadi. Masalan, “yomg‘ir” iztirob va sog‘inchni, “quyosh” esa umid va hayotiy quvvatni anglatuvchi poetik obraz sifatida qo‘llanadi [5].

Omon Matjon she’riyatining fonetik qurilishi ham lingvistik jihatdan muhim xususiyatga ega. Shoir tovushlarning emotsional imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanadi. She’rlarda alliteratsiya va assonans vositalari faol qo‘llanib, poetik ohangdorlik hosil qilinadi [6]. Ayniqsa, cho‘ziq unlilar va yumshoq undoshlarning ketma-ket qo‘llanishi sokin ruhiy holatni ifodalasa, qattiq undoshlarning ko‘payishi dramatik kayfiyatni kuchaytiradi [3]. Bu esa tovush va ma’no uyg‘unligini ta’minlab, she’rning musiqiyligini oshiradi.

Fonetik vositalarning poetik funksiyasi Omon Matjon she’riyatida juda kuchli seziladi. Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, shoir tovushlarni mazmunga bo‘ysundiradi [3]. Masalan, “sh”, “m”, “n” kabi yumshoq undoshlar sokinlik va ichki mulohaza kayfiyatini yuzaga keltirsa, “q”, “t”, “k” kabi qattiq undoshlar ichki dramatizmni kuchaytiradi. Bu holat poetik matnda fonosemantik uyg‘unlikning shakllanganini ko‘rsatadi.

Shoir poetikasida sintaktik vositalar ham alohida ahamiyatga ega. Omon Matjon she’rlarida sintaktik parallelizm, anafora, epifora va takrorlar poetik ritm hosil qilishda muhim vazifani bajaradi [7]. Ayniqsa, bir xil sintaktik konstruksiyalarning ketma-ket qo‘llanishi she’rning emotsional ta’sirchanligini oshiradi. Takroriy birliklar poetik markaz hosil qilib, asosiy g‘oyani kuchaytiradi.

Omon Matjon she’riyatida leksik takrorlar ham muhim poetik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir ayrim so‘zlarni takrorlash orqali emotsional urg‘u hosil qiladi [6]. Masalan, “kutaman”, “ketma”, “kel” kabi fe’llarning takrorlanishi she’rning dramatik kuchini oshiradi. Bunday takrorlar o‘quvchi ongida poetik rezonans yuzaga keltiradi.

Shoir tilida xalqona leksika keng qo‘llangan. Bu esa poetik matnning milliy ruhini kuchaytiradi [1]. Omon Matjon xalq og‘zaki ijodi unsurlaridan, maqol va iboralardan unumli foydalangan. Natijada uning she’riyati xalqona soddalik bilan zamonaviy falsafiy tafakkurning uyg‘unlashgan namunasi sifatida shakllangan.

Lingvistik jihatdan qaralganda, Omon Matjon she’riyatida frazeologik birliklarning qo‘llanishi ham muhim ahamiyatga ega. Frazeologizmlar poetik matnga xalqona ohang va emotsional ta’sir bag‘ishlaydi [2]. Shoir xalq tilida faol ishlatiladigan iboralarni poetik kontekstda yangi ma’no bilan boyitadi. Bu esa poetik matnning semantik imkoniyatlarini kengaytiradi.

Omon Matjon she’riyatida arxaik leksemalar ham faol qo‘llanadi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, shoir “sayyod”, “sayd”, “falak”, “ash’or” kabi arxaik birliklardan mahorat bilan foydalangan [8]. Ushbu birliklar poetik matnda tarixiy ruh va ko‘tarinkilikni ta’minlaydi. Arxaik leksemalarning qo‘llanishi poetik matnning stilistik rang-barangligini oshiradi.

Shoir ijodida okkazional birliklar va individual muallif metaforalari ham uchraydi [9]. Bunday birliklar poetik matnga yangilik va individuallik bag‘ishlaydi. Okkazionalizmlar

shoirning individual til uslubini shakllantiruvchi asosiy vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Omon Matjon poetikasida poetik dialogizm muhim o‘rin tutadi. Shoir ko‘pincha o‘quvchi bilan ichki suhbat shaklida fikr yuritadi [7]. Bu esa poetik matnning kommunikativ xususiyatini kuchaytiradi. She’rlarda “sen”, “ey”, “men” kabi murojaat birliklarining faol qo‘llanishi ichki dialogni shakllantiradi.

Nutqiy janr nazariyasiga ko‘ra, poetik matnda emotsional-ekspressiv birliklarning qo‘llanishi estetik ta’sirni kuchaytiradi [10]. Omon Matjon she’riyatida aynan shu jihat kuchli namoyon bo‘ladi. Shoir undov gaplar, ritorik so‘roqlar va buyruq maylidagi fe’llar orqali poetik ekspressivlikni oshiradi.

Shoirning “Ochil, ey gul” kabi misralarida murojaat va undov vositalari poetik nutqning hissiyligini kuchaytiradi [4]. Bunday sintaktik birliklar o‘quvchi ruhiyatiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, undov gaplar poetik matndagi dramatizm va lirizmni oshiradi.

Lingvopoetik jihatdan Omon Matjon she’riyati semantik ko‘p qatlamlilikka ega. Birgina poetik obraz bir nechta ma’noni ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladi [1]. Bu esa polisemiya va konnotativ ma’noning poetik funksiyasini kuchaytiradi. Masalan, “tun” obrazi nafaqat vaqt birligini, balki ruhiy yolg‘izlik, tafakkur va ichki iztirobni ham anglatadi.

Shoir she’rlarida milliy-madaniy birliklar faol qo‘llangan. Folklor unsurlari, xalqona iboralar va milliy qadriyatlarga oid birliklar poetik matnning milliy ruhini shakllantiradi [2]. Bu esa Omon Matjon she’riyatining o‘zbek milliy poetikasiga yaqinligini ko‘rsatadi.

Omon Matjon she’riyati tilining yana bir muhim jihati – sodda leksika orqali murakkab falsafiy fikrlarning ifodalanishidir. Shoir kundalik nutq birliklari orqali hayot, vaqt, xotira va inson ruhiyati haqida chuqur mushohada yuritadi [3]. Bu esa uning poetik uslubining asosiy belgilaridan biri hisoblanadi.

Shoir poetikasida tovush, ma’no va obrazning uyg‘unligi kuchli badiiy-estetik tizimni yuzaga keltiradi. Har bir so‘z ma’lum emotsional yuk bilan qo‘llanadi. Shu sababli Omon Matjon she’riyati lingvopoetik jihatdan mukammal poetik tizim sifatida namoyon bo‘ladi [1].

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Omon Matjon ijodi zamonaviy o‘zbek she’riyatining muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Shoir tilning estetik imkoniyatlarini kengaytirgan holda, milliy poetik tafakkurning rivojiga katta hissa qo‘shgan [6]. Uning she’riyati nafaqat adabiy, balki lingvistik jihatdan ham katta ilmiy ahamiyatga ega.

Umuman olganda, Omon Matjon she’riyati lingvistik va lingvopoetik jihatdan murakkab poetik tizimni tashkil qiladi. Shoir so‘z, tovush, sintaksis va obraz uyg‘unligi orqali o‘ziga xos poetik makon yaratgan. Shu bois uning she’riyati o‘zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligi uchun muhim tadqiqot obyekti sifatida katta ilmiy qiymatga ega hisoblanadi.

Xulosa

Omon Matjon she’riyati o‘zbek zamonaviy poetikasining muhim hodisalaridan biridir. Shoir tilning estetik imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanib, poetik obrazlarning murakkab tizimini yaratgan. Uning she’rlarida metafora, ramziylik, fonetik uyg‘unlik va sintaktik parallelizm poetik mazmunni kuchaytiruvchi asosiy vositalar sifatida namoyon bo‘ladi.

Lingvistik tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, Omon Matjon she’riyatida xalqona ruh bilan zamonaviy falsafiy tafakkur uyg‘unlashgan. Shoir oddiy so‘zlarga chuqur semantik yuk bera olgan. Bu esa uning poetik uslubining o‘ziga xosligini belgilaydi.

Shoir ijodi o‘zbek tilining poetik imkoniyatlarini kengaytirgan va zamonaviy o‘zbek she’riyatining taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan. Omon Matjon she’riyatini lingvopoetik jihatdan tadqiq etish o‘zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligi uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Allaberganova D.A. *Omon Matjon she'riyati lingvopoetikasi*. – Toshkent, 2024. – B. 12–18.
2. Do‘stmurodova Sh. *Omon Matjon she'riyatining lingvopoetik xususiyatlari* // Ilm-fan xabarnomasi. – 2025. – №1. – B. 45–49.
3. Qodirova D.X. *Omon Matjon she'riyatida so‘z va obraz uyg‘unligi* // Yosh olimlar ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – 2025. – B. 39–40.
4. Omon Matjon. *Seni yaxshi ko‘raman*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1981. – B. 22–35.
5. Yo‘ldoshev M. *Badiiy matn lingvistikasi*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016. – B. 55–72.
6. Omon Matjon. *Iymon yog‘dusi*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1995. – B. 41–68.
7. Qo‘chqorov R. *Badiiy matn va lingvopoetika*. – Toshkent: Fan, 2018. – B. 90–104.
8. Hamroyeva N.N. Nutqiy janr va nutqiy akt – nutqiy muloqotning birligi sifatida // Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi. – Urganch, 2024. – №9/4. – B. 58–61.
9. Khamroyeva N. *The richness of the language. Its functions and importance in dialogic discourse* // Til va adabiyot.uz. – Toshkent, 2025. – №14. – B. 50–52.
10. Hamroyeva N.N. Nutqiy janr va janriy juftlikning o‘ziga xos xususiyatlari // “Zamonaviy tilshunoslik yo‘nalishlari va neyropsixolingvistika muammolari” respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Farg‘ona, 2024. – B. 310–313.
11. Hamroyeva N. Nutqiy etiket qoidalarining tarkibiy-semantik xususiyatlari // “O‘zbek tili va adabiyoti o‘qitishning dolzarb masalalari” xalqaro ilmiy-nazariy anjumani materiallari. – Andijon, 2024. – B. 118–121.
12. Abdusharifova S. *Omon Matjon she'riyatida an'ana va yangilik* // Fan, ta'lim, texnologiya va ishlab chiqarish integratsiyasi asosida rivojlanish istiqbollari. – 2025. – B. 16–21.